

Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak hálózati jellege¹

„A szövegtípusok az állandóság és a változás versengésének színterei. Mivel dinamikusan működő társadalmak produktumai, a társadalmi struktúrák, a változó társadalmi rendszerek és a modern társadalmat jellemző robbanásszerű technológiai fejlődés egyaránt nagy hatással van rájuk. És mivel a szövegtípusok maguk is dinamikus konstrukciók, együtt alakulnak a társadalom váltoásaival, és az új technológiák elterjedésével új szövegtípusok is létrejönnek. Ez pedig a régi szövegtípusok változó természetének és az újak megjelenésének folyamatos kutatását teszi szükségessé.”

(Throsborg 2000: ix)²

Kivonat

A tanulmány a szövegtípusok viszonyának hálózatos értelmezési lehetőségeire mutat rá az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak vizsgálata révén. A kutatás során szövegtípus-tudatosságot mutató metanyelvi reflexiókat dolgozunk fel. A tanulmány a szövegtípusra, illetve a közlés jellegére vonatkozó reflexiók elemzése révén szemlélteti, hogy az írásbeli üzenetváltás különböző szövegtípusai a cselekvések hálózatában azonos, illetve összefüggő tevékenységekhez kapcsolódnak, az aktiválódó tudást, normákat és nyelvi, formai elvárásokat tekintve azonban távoli csomópontokhoz is kötődnek. Az elemzés rámutat, hogy a technológiai változások folyamatosan formálják az írásbeli üzenetküldés gyakorlatait, a szövegtípusok formálódásának dinamikája, a reflexiókban, a szövegtípusjellegéről való egyezkedésben is tetten érhető.

Kulcsszavak: szövegtípus, hálózat, írásbeli üzenetváltás, reflexivitás, e-mail

¹ A tanulmány az NKFIH K 129040-es számú pályázatának, valamint az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült (D. Á., K. Á.).

² „Genres are sites of contention between stability and change. As products of dynamic societies, they are influenced by social structures, by changing social systems and not least by rapidly growing technological development in modern society. As dynamic constructs, genres change with changes in society, and new genres emerge as a product of new technology. This creates a continual need for research on changing nature of old genres and the emergence of new ones.” A szerzők fordítása.

1. Bevezetés

A tanulmány célja, hogy az írásbeli üzenetváltás szövegtípusának vizsgálata révén mutasson rá a szövegtípusok³ viszonyának hálózatos értelmezési lehetőségeire. A kutatás a hálózati jelleg igazolását a szövegtípusokra való reflexiók elemzése révén kezdeményezi, abból a feltételezésből kiindulva, hogy az írásbeli üzenetváltás mint társas cselekvésforma sűrűsödési pontot jelent a szövegtípusok komplex hálózatában. Alapvető kérdésfelvetése, hogy az írásbeli üzenetváltás egyes szövegtípusai között felismerhető különbségek és hasonlóságok, valamint azok tudatossága hogyan járulnak hozzá sematikus típusok elkülönítéséhez, illetve kapcsolatuk hálózatos jellegének igazolásához. A tanulmány az írásbeli üzenetek típusai közötti viszonyok egyes jellemzőinek bemutatásával hozzájárulhat azoknak a kutatási kérdéseknek a megválaszolásához is, amelyeket a szövegtípusoknak a számítógép közvetítette kommunikációs helyzetben való átalakulása inspirál (vö. Giltrow–Stein 2009).

A tanulmány első felében a szövegtípusok hálózatiságának elméleti kérdéseit járjuk körül (2.). Bemutatjuk a szövegtípusok funkcionális megközelítését (2.1.), majd a köztük lévő kapcsolatokra helyezve a hangsúlyt, a szövegtípusok viszonyának hálózatos modellezésére teszünk javaslatot (2.2.), külön ki térvé az írásbeli üzenetküldés gyakorlatához kapcsolódó szövegtípusok hálózatos modellezhetőségének kérdéseire (2.3.). A tanulmány második felében a szövegtípusok hálózati jellegének empirikus megközelítését mutatjuk be egy problémafelvető jellegű elemzés révén. A vizsgálat anyagának és módszerének ismertetése (3.) után a szövegtípus-tudatosságot jelző reflexiókra építve tárgyaljuk az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak hálózatiságát (4.): először az írásbeli üzenetváltás cselekvéseinek kapcsolódását (4.1.), majd pedig az írásos üzeneteknek a reflexiókban kifejtett, szövegtípusfüggő sajátosságait (4.2.). Végül összegezzük azokat a tanulságokat, amelyekkel a hálózatos értelmezés kiegészítheti a szövegtípusok viszonyának, illetve az írásbeli üzenetváltás megújuló gyakorlataihoz kapcsolódó szövegek viszonyának leírását (5.).

2. A szövegtípusok hálózatisága

A szövegek osztályozásának az igénye újra és újra megfogalmazódik az egyes tudományágakban, tudományos megközelítésekben, ami azt mutatja, hogy

---

³ Az egész tanulmányban következetesen a szövegtípus terminust használjuk az angol *genre* koncepciót értve alatta.

a szövegek kategorizációja a nyelvről való tudásunk, a nyelvvel történő megismerésünk és cselekvéseink szerves részét képezi (Kuna–Simon 2017: 260; Simon 2017: 150–152). A szövegek kategorizációja nagyon különböző szempontok és célok mentén történhet, kiemelve a szövegek jellemző formai-szerkezeti, nyelvi vagy társas funkciókhoz kötődő aspektusait, feladatait. Jelen tanulmányban a szöveg és a szövegtípus funkcionális megközelítéséből indulunk ki (Tolcsvai Nagy 2006; Stukker–Spooeren–Steen [eds.] 2016; Kuna 2016; Simon 2017), amelyben kiemelkedő szerepet kap a szövegtípus mint tudás és megismerés, annak a nyelvi vetületei, továbbá az a társas, kulturális és diszkurzív közeg, amelyben a szövegek és szövegtípusok keletkeznek, megvalósulnak, aktiválódnak és változnak.

2.1. Szövegtípus – funkcionális megközelítésben

A szövegtípusoknak számos elméleti felfogásával találkozhatunk. Funkcionális megközelítésben a szövegtípusok „proaktív” kategóriaként a megismerést, a fogalmi-nyelvi tájékozódást, az interakciót és az ebben megvalósuló, vele végrehajtható társas cselekvéseket meghatározó tudásként és koncepcióként értelmezhetők (Kuna 2016: 386–387; Simon 2017: 150). A szövegtípus tehát tudás, amely egyszerre egyéni és közösségi (Tolcsvai Nagy 2006), ugyanakkor a közösség, a társas nyelvi cselekvések szolgálnak a szövegtípusok forrásaként és továbbörökítő közegeként (Giltrow–Stein 2009: 7).

Funkcionális szempontból kiemelkedő szerepet kap a szövegtípusoknak a tudással és a társas cselekvésekkel való szoros kapcsolata. Ezek a tényezők elválaszthatatlanok egymástól, ugyanakkor eltérő hangsúllyal jelenhetnek meg az egyes kutatásokban. A szövegtípus tudásként való felfogása elsősorban kognitív pszichológiai alapokra épít, amelyben kiemelkedő szerepet kap, hogy a nyelv, a szöveg és a szövegtípus is észlelhető, elsajátítható, monitorozható, tárolható. A szövegtípusok komplex sémák, amelyek a nyelvhasználók kommunikatív interakcióiban keletkeznek, aktiválódnak, változnak (Steen 2011; Tolcsvai Nagy 2006; Kuna 2011, 2016). Steen a „szövegtípus-esemény” (*genre event*) terminust alkalmazza, hangsúlyozva, hogy a szövegtípus mint jelenség nem elsősorban a nyelvhez van lehorgonyozva (beszédeseményként vagy használati eseményként), hanem egyéni cselekvési mintázatként a nyelvről, a megismerésről és a kommunikációról kialakuló tudáshoz és konvenciókhoz kötődik (Steen 2011: 28). Azaz alapvetően társas, közösségi, kulturális jellegű. Ezt a szempontot helyezi előtérbe azok az elemzések, amelyek a szövegtípusok cselekvésjellegét hangsúlyozzák. Ezekben a kutatásokban a szövegtípusok társas gyakorlatok (*social practice*; Bloor–Bloor 1993); társas cselekvések, az ismétlődő cselekvések

mintázatai (Miller 1984), célorientált cselekvések (Martin 1984); kommunikatív cselekvések, beszédesemények (*communicative event*) osztályai, amelyet egy adott közösség közösen hoz létre/használ, változtat egy bizonyos kommunikatív céllal összefüggésben (Swales 1990).

A fenti, rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a funkcionális szemléletű kutatásokban a szövegtípusok tudás általi és társas-kulturális meghatározottsága – az elméleti megközelítéssel teljes összhangban – együttesen jelenik meg. A szövegtípusok hálózatoságában ezek miatt az összefüggések miatt célszerű számolni helyzetek, cselekvések, közösségek és a tudás hálózatos szerveződésének érvényesülésével is.

2.2. A szövegtípusok közötti kapcsolat(ok) és a hálózati jelleg

A szövegtípusok sosem izoláltan léteznek, hanem különböző összekapcsolódó viszonyokkal jellemezhetők. A szakirodalomban a szövegtípusok kapcsolatát jelző fogalmak például a szövegtípus-változatok (*genre combination*; Haan-Vis–Spooren 2016: 138), a szövegtípus-transzformáció, -hibridizáció (*genre transformation, genre hybridization*; Requejo–Belmonte 2016: 277–281); a szövegtípus-változás (*genre change, re-mediation, repurposing*), a szövegtípuscsalád (*genre family*; Stukker–Spooren–Steen 2016), a szövegtípusok altípusai (*subgenre*; Kuna 2016); a szövegtípusláncok, -hálózatok, szövegtípus-repertoárrok (*genre chain, genre network, genre repertoire*; Paltridge 2006).

A szövegtípusok közötti kapcsolódásokat tekintve emellett fontos szerepük van azoknak a hétköznapi és tudományos metaszövegeknek/metaszövegtípusoknak, amelyek az egyes szövegtípusokra vonatkozó reflektív tudást fejtik ki. A metaszövegek fogalmának ez az értelmezése igazodik a genette-i metatextualitás-felfogáshoz (1996), azonban túl is mutat azon, mert nemcsak adott, konkrét szövegekre vonatkozó szövegeket, hanem a szövegtípusokra, azok jellemzőire vonatkozó szövegeket is értünk alatta. A szövegtípus-jellemzőkről szóló, a használók által alkotott szövegekre vonatkozik Giltrow (2002) *meta-genre* fogalma is.

A szövegtípusok kapcsolódását jellemző egyes fogalmak részletes elemzésére és egymáshoz való viszonyára nem térünk ki, hanem amellet érvelünk, hogy a szövegek és szövegtípusok mindig egymással összekapcsolódva léteznek és működnek, és ez a viszony minden esetben egy komplex hálózat működésbe lépésével jár együtt.

A szövegtípusok viszonyának hálózatos modellezése összhangban van a funkcionális kognitív nyelvészeti megközelítéssel, azonban tovább is gondolja azt. Tolcsvai Nagy Gábor szerint „az egyes elkülönülő szövegtípusok hálózatot alkotnak, hasonlóság és különbözőségi viszonyok révén. E hálózatban a bonyolult viszonyok (jól kidolgozott) és gyakori szövegtípusok körül sűrűsödési tarto-

mányokat alakítanak ki” (2006: 74–75). Az általunk javasolt modell annyiban bővíti ki ezt az elképzelést, hogy a szövegtípusokhoz kapcsolódó különböző szociokognitív tényezőket, pl. cselekvéseket, normákat szintén a hálózatba kapcsolja, egymásba ágyazott hálózatokat feltételezve (Csermely 2005).

A hálózatos elrendeződés ugyanis nemcsak a szövegtípusok egymáshoz való viszonyára vonatkozik, hanem érvényes a tudás szerveződésére, az összekapcsolódó társas cselekvésekre, a tipikusan együtt járó nyelvi-formai megvalósulásokra és ezek egymásbaágyazottságára is. Ebben a modellben a szövegek, sajátosságaik és a működésükben érvényesülő szociokognitív tényezők közötti bármely jellegű kapcsolat hálózati viszonyként értelmezhető. Ebben a többszintű hálózatban csomópontként működnek tehát a szövegtípusok szerkezeti sémái, a hozzájuk kapcsolódó tipikus cselekvések, a szociokognitív környezet összetevői és a tipikus nyelvi jellemzők mintázatai egyaránt. Ezáltal a csomópontok közötti viszonyok, azaz az élek sem csak azonos jellegű kapcsolódásokat mutatnak. Egészen másképp kapcsolódnak össze például egy társas folyamat megvalósulásának különböző mozzanataihoz kötődő szövegtípusok (szövegtípuslánc), azaz egy konferencia-előadás esetén az absztrakt, az elhangzó előadás, a vetített prezentáció, a kiosztott segédletek és a nyomtatásban megjelenő előadásszöveg, mint az egy speciális feladat, cselekvés elvégzésére választható különböző szövegtípusok (szövegtípus-repertoár), például egy vásárlói reklamációnak a telefonos beszélgetésben, e-mailben, csetben vagy levélben történő megvalósítása, vagy esetleg ugyanannak a sporteseménynek a média különböző szövegtípusaiban (hír, tudósítás, interjú) való megjelenítése (vö. H. Tomesz 2020).

Ebben az átfogó értelmezésben tehát – a hálózatot a viszonyok egy reprezentációjának, modellezésének tekintve (vö. Kovács 2013: 64–65) – a szövegtípusok bármilyen típusú összekapcsolódása, azaz például láncolatuk, repertoárjuk (Paltridge 2006: 68–72) is hálózatosan modellezhető. A csomópontok között összetett és dinamikus kapcsolati mintázatok mutathatók ki. A modellezés sajátosságaiból adódóan a szövegtípusok változásai, összekapcsolódásuk, hibridizációjuk szintén a hálózatos összekapcsoltság figyelembevételével értelmezhetők.

A szövegtípusok működésében tehát közösségek, cselekvések, normák, nyelvi szerkezetű típusok hálózatai érvényesülnek együttesen, azaz ezeknek a hálózatoknak az egymásbaágyazottsága tételezhető fel. A csomópontok és viszonyok többneműsége, összetett és időben dinamikusan változó jellege pedig szintén a hálózatos modellezés lehetőségét támasztja alá.

2.3. Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusai és hálózati modellezhetőségük

A vizsgálat tárgyául választott szövegeket, szövegtípusokat alapvetően egy átfogó társas cselekvéstípus, az írásbeli üzenet küldése kapcsolja össze, azaz a szövegtí-

pusok hálózatából egy cselekvéstípus mint csomópont körül sűrűsödő típusokat tekintettünk kiindulópontnak. A kiemelt csomópontul választott cselekvés célja jelen nem lévő vagy hangzó formában el nem érhető személy vagy személyek figyelmének valamire való irányítása. Ennek a sajátos társas cselekvésnek a megvalósítása az írásbeliség egyik meghatározó funkciója; prototipikus, hagyományos szövegtípusa pedig a levél, amelynek nyelvi jellemzőihez mint csomóponthoz az írásbeli üzenetváltás más lehetőségeinek nyelvi megoldásai is kapcsolódnak a szövegtípusok hálózatában.

Az írásbeli üzenetküldés különböző gyakorlatai a kezdetektől altípusok differenciálását tették lehetővé a levél szövegtípusán belül, illetve a kommunikációs helyzet változatai révén számos további, hasonló szövegtípus is kapcsolódott hozzá. A levelezésen belül alapvetően elkülönült egyrészt a magánérdekű, másrészt pedig a közjogi, inkább hivatalos, okiratszerű levelezés. A közvetítő közeg tárgyiasultsága miatt – a részben elkülönülő nyelvi-formai sajátosságok mellett – mindkét típusban lényeges a közlő és a befogadó szerepének jelöltsége, kifejtettsége, a személyjelölés változataira így nagyobb hangsúly kerül, tipikusan kidolgozottabb és udvariasabb, mint élőszóban (Hopp 1974). A szövegtípus jellemző formai kritériumai a keltezés, a megszólítás, a kezdő formulák, az elköszönés és a zárás. Rövidebb és tipikusan magánjellegű írásos üzenetként valósulnak meg a képeslapszöveg, az üdvözlőkártya-szöveg és a távirat szövegtípusai, illetve a papíralapú rövid üzenetek, cetlik szokása is. A közléshelyzetet tekintve a hagyományos papíralapú üzenetnek is vannak személyes jelenlétet feltételező típusai is, ebbe a csoportba tartozhatnak a tanórai üzenetváltások, az ún. dialóguslevelek (Veszelszki 2013), illetve érintőlegesen a dedikáció szövegtípusa is. A címzettek körének kitérítésével szorosan kapcsolódnak a levelezési szokásokhoz a több címzethez szóló nyilvános hirdetmények, nyílt levelek szövegtípusai, illetve a levél szépirodalmi megvalósulásai is.

Az internethasználat általánossá válásának hatására a szövegtípusok hálózatában az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változások első hulláma éppen az írásbeli üzenetváltáshoz kapcsolódó tevékenységeket, sémákat, szövegeket változtatta meg; és csak a második hullámban indult meg az internet hangos térré válása (Domonkosi 2005; Szűts 2018).

A vizsgált jelenségek körének kijelöléséből látszik a kutatásnak az az előfeltevése, hogy a számítógép közvetítette, mediálisan írásban megvalósuló üzeneteknek az ún. virtuális írásbeliséghez tartozó (Érsok 2006a, 2006b; Veszelszki 2009, 2017) típusait is egyértelműen az írásbeli üzenetváltásnak tekintjük, a személyesen jelen nem lévő partner, a rögzítettség, vizuális észlelhetőség miatt. Az üzenetküldés azonnalisága, a szinkron jelleg érvényesülése (chat, instant messenger) azonban hatással van a szövegtípusok különbségeire: az így létrejö-

vő szövegek a rövidebb megnyilatkozások, illetve a valósidejűség miatt konceptuálisan a szóbeliséghez közelítenek.

A szövegtípusok hálózati viszonyait tekintve a konceptuális szóbeliség (Koch–Oesterreicher 1994) jelensége úgy értelmezhető, hogy a mediálisan írásban megvalósuló, ezért az írásos tevékenység csomópontja körül csoportosuló szövegtípusok közül az egyidejű jelenlétet feltételező megvalósulások és típusok lazán, periférikusan kapcsolódnak a szóbeli társalgás szövegtípusaihoz is.

A digitális világban át- és kialakuló szövegek számos típusa kötődik tehát az írásbeli üzenetküldéshez: a mobiltelefonok közvetítette sms (Androutsopoulos–Schmidt 2002; Balázs 2006, 2007; Veszelszki 2007; Frehner 2008), az e-mail a levél digitális változataként (Dürscheid 2005; Dürscheid–Frehner 2013), a fórumok párbeszédei, hozzászólásai, a blogokhoz kapcsolódó hozzászólások (Puschmann 2013), a közösségi oldalak posztjai, illetve a szinkron jelenlétre számító, egyidejű, nyilvános chat (Storrer 2001; Paolillo–Zelenkauskaitė 2013) és az instant üzenetküldés (Baron 2013) szövegtípusa is, azaz az internetes kommunikációs formák és szövegtípusok szinte mindegyike érintkezik vele (Crystal 2001/2006).

Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak kapcsolódási módjait tekintve meghatározó az is, hogy a levél szövegtípusát az írásbeliség formai megoldásainak szigorú hagyományozódása és erős reflektáltsága jellemzi, amit történetileg a levelezőkönyvek használata (pl. Házi titoknok 1861; Csongor é. n.), napjainkban pedig számos metaszóveg, levelezési útmutató megléte jelez. Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusait hálózatként értelmezve ezért a metaszövegekhez való kapcsolódásokat is szükséges figyelembe venni.

3. A szövegtípusok hálózati jellegének empirikus megközelítése: anyag és módszer

A szövegtípusok hálózati jellegének empirikus igazolása a hálózat komplex jellegéből, a csomópontjainak és kapcsolatainak heterogenitásából következően kiindulhat egyrészt konkrét szövegek vizsgálatából, a bennük felismerhető különbségek és hasonlóságok kvantitatív összevetéséből, a szövegtípusok hétköznapi és tudományos kategorizációjából, illetve a szövegtípusokra vonatkozó tudás reflexióra épülő vizsgálatából is. A választott kiindulópont korlátozza magának a hálózati összetettségnek a feltárását, azt teljességében csak a különböző kutatások adatainak egymásra vonatkoztatott értelmezése valósíthatja meg.

Vizsgálatunk során nem vállalkozunk átfogó kutatásra és elemzésre, hanem egy, a felsőoktatás oktató-hallgató viszonylatának írásbeli kapcsolattartási

gyakorlatainak leírását célzó kutatáshoz (Domonkosi–Ludányi 2018, 2019) kapcsolódva az összegyűlt anyagnak a szövegtípus-tudatosságot mutató reflexióit dolgozzuk fel. Építünk egyrészt azokra a szubjektív nyelvi adatokra, meta-szövegtipológiai megjegyzésekre, amelyek magukban az üzenetekben jelentek meg, illetve a vizsgált szövegekhez kapcsolódó fókuszcsoporthoz interjúban elhangzó, a szövegek típusára, besorolására vonatkozó meglátásokra, érvelésekre is. Ezt az anyagot olyan szisztematikus gyűjtéssel egészítettük ki, amelynek során internetes keresők segítségével gyűjtöttünk a szövegtípusok elhatárolására és működésére vonatkozó hétköznapi, nyelvhasználói reflexiókat. A reflexiók vizsgálata az írásbeli üzenetváltás szövegtípusait, illetve azon belül a számítógép közvetítette lehetőségek vizsgálatát tekintve azért is lehet hatékony, mert egyrészt számos kifejtett reflexió, metaszóveg kapcsolódik a levélírás, üzenetküldés gyakorlatához, másrészt az új, digitális szövegtípusokra jellemző magának a szövegtípusjellegnek a problematizálása, az ún. metaműfajiság (Juhász 2010; Domonkosi 2012).

A vizsgálat tehát a szövegtípusok reflektált jellegéből indul ki, a metapragmatikai és szövegtípusra vonatkozó reflexiókat gyűjti össze és értelmezi, ezáltal a hálózatos jellegű szövegtípus-tudatosság szintjén képes elsősorban megragadni. Az alapvetően problémafelvető jellegű elemzés ebből a kiindulópontból járul hozzá a szövegtípusok kapcsolódásának további, átfogó empirikus kutatásához.

A szövegtípusokra vonatkozó tudatosságot, reflexiókat tekintve (vö. Molnár 2006; Lassen 2016) megkülönböztethető a tudományos és a hétköznapi tudás és kategorizáció működése. Feltételezésünk szerint a szövegtípusok sajátosságainak összetett hálózatában a tudás, a megvalósítást irányító sémák a hétköznapi reflexiókban, hétköznapi metadiskurzusokban, nem tudományos metaszóvegekben tárgyiasul, ezért azok vizsgálata hozzájárul a hálózat komplexitásának értelmezéséhez. Az írásbeli szövegtípusokhoz és azon belül is az üzenetváltás sajátosságaihoz ráadásul számos kulturális, udvariassági, nyelvi szokásbeli norma kötődik. Ennek a tudásnak a kifejtése található meg a levelezés gyakorlatához kapcsolódó történetileg változó illemtani, megformálásbeli követelményeket, sajátosságokat bemutató, nem tudományos metaszóvegekben (vö. Csontos 2012; Fónagy 2013; Klement 2013; Domonkosi–Ludányi 2018).

Az elemzés során a szövegtípusok jelenségére vonatkozó reflexiók több szintjét vesszük figyelembe: (1) az adott diskurzushoz kapcsolódó, abból kibomló reflexiókat, (2) az utólagos és általános metadiskurzusokat, valamint (3) a vizsgált szövegtípusokhoz kapcsolódó metaszóvegtípusokat. Az adott diskurzushoz kapcsolódó megjegyzéseket a hallgató-oktató kapcsolattartási adatbázisból merítjük (Domonkosi–Ludányi 2019); az általános metaértelmezéseket pedig a kapcsoló-

dó internetes gyűjtés alapján vizsgáljuk (Domonkosi–Ludányi 2018). Az elemzés során az összegyűlt reflexiókat az irányultságuk, tárgyuk alapján rendszerezük. Az elméleti háttérhez igazodva megkülönböztetjük a magára a végrehajtott cselekvésre, a nyelvi, formai megoldásokra, valamint a szövegtípusok elkülönülésére és a szövegtípustudásra vonatkozó megjegyzéseket.

4. Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak hálózatisága a reflexiók tükrében

A vizsgálat anyagát adó levelek, üzenetváltások és a szövegtípusjellegre reflektáló metadiskurzusok feldolgozása során a szövegtípusok közötti viszonyok összetettségének felmutatására egyrészt olyan tényezőket és reflexiókat kerestünk, amelyek az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak a hasonlóságára, szoros kapcsolódásaira, másrészt olyanokat, amelyek a különbségeikre vonatkoznak.

4.1. Az írásbeli üzenetváltás cselekvéseinek kapcsolódása a reflexiók tükrében

A számítógép közvetítette kommunikáció térnyerése számos lehetőséggel bővített az írásbeli üzenetváltás hagyományos, papíralapú formáinak körét, egyrészt átalakítva a korábbi szövegtípusokat, másrészt egészen újakat is létrehozva (vö. Giltrow–Stein 2009). Mivel a különböző típusú üzeneteket gyakran azonos digitális eszközök, számítógépek, telefonok közvetítik, az eszközhasználat a tevékenység szintjén nagyon erősen összekapcsolja az írásbeli üzenetváltás különböző megvalósulási formáit, erősíti a közöttük fennálló köteléket. Az adatközlők beszámolói alapján előfordul, hogy a használt eszköz azonossága miatt nem tudnak pontosan visszaemlékezni, hogy egy-egy üzenetet sms-ben vagy Messengeren, esetleg e-mailben kaptak.

Az írásbeli üzenetváltáshoz kapcsolódó cselekvések hálózatiságát az általunk vizsgált anyagban több tényező is jelzi. Míg a hallgató-oktató közötti levelezésekben jellemzően nem szerepelnek a választott közlésformára utaló reflexiók, addig a hallgatók által kezdeményezett azonnali üzenetekben (Messenger) többé-kevésbé kifejtett mértékben, minden esetben. Mivel az adott helyzetben a megnyilatkozók az e-mail küldését tekintik prototipikus üzenetváltási lehetőségnek, az üzenetek általában az attól való eltérés indokait fejtik ki.

Az (1) példában szereplő Messenger-üzenet reflektál a választott forma jellemzőire, annak az e-mailhez képest is közvetlenebb, gyorsabb jellegére. Az üzenet küldője számít a címzett folyamatos online jelenlétére (Domonkosi–Ludányi

2018, 2019), mivel a nyelvi kapcsolattartási formák (üdvözlés, elköszönés) aktualizáltak, napszakhoz, időponthoz kötöttek. A hagyományos levél formai jellemzőitől elszakadó, köszönést alkalmazó, de fokozottan udvarias megoldások olyan hálózati viszonyokat jeleznek, amelyek egyrészt az udvarias, formális nyelvi jellemzőkhöz, másrészt azonban a személyes jelenlétre épülő közlésformákhoz kapcsolják ezt az üzenetet:

- (1) *Szép estét Tanárnrő! Azért írok Tanárnőnek, mert szeretnék csatlakozni a kutatásához. Én, [Vezetéknév] [Keresztnév] és [Vezetéknév] [Keresztnév] személy szerint. Elnézést, hogy ebben a formában, itt írok Önnek, de úgy gondoltam itt talán hamarabb megnézi Tanárnrő! További kellemes hétvégét kívánok!*⁴

A valós idejű kommunikációt sok esetben a hallgató kezdeményezi, akár láncszerűen összekapcsolva a különböző üzenetküldési lehetőségeket (e-mail és Messenger-üzenet), annak érdekében, hogy üzenete minél előbb eljusson a címzethez (1):

- (2) *Tisztelt Tanárnrő! :-)*

Írtam emailt ma Tanárnőnek, hogy ha lehetséges, kérnék szépen még plusz egy napot a beadandóhoz, mert nem végeztem az összes szemponttal.

Sajnos!

Kedves [Keresztnév], abban egyeztünk órán, hogy elég a hét végéig küldeni.

Az e-mailt nem láttam, de akkor kiírom majd a csoportba is, hogy mindenkinek egyértelmű legyen.

A (2) példában az e-mail és az azonnali üzenetküldés szövegtípusához láncolatosan csatlakozik a csoportba való kiírás művelete révén a közösségi oldalak posztjainak szövegtípusa is, jelezve, hogy a hasonló cselekvéshez hasonló, de eltérő szövegtípus kapcsolódik.

---

⁴ A hallgató-oktató üzenetváltásokat eredeti formában, helyesírással, tipográfiával, a sztenderdtől eltérő változatokat megtartva, azonban anonimizálva, a neveket törölve közöljük.

4.2. Az írásbeli üzenetváltás nyelvi sajátosságainak szövegtípusfüggő sajátosságai a reflexiók tükrében

Az internet nyelvi jelenségeivel foglalkozó tudományos metadiskurzusban is meghatározó kérdés az új közlésformáknak a korábbi szövegtípusokhoz való viszonya, például az a kérdésfelvetés, hogy a digitális szövegtípusok mennyiben a régiek új médiumokon való megvalósulásai, és mennyiben az új médiumok hozzák létre őket (Giltrow–Stein 2009; Bawarshi–Reiff 2010). A folyamatosan formálódó, új közléslehetőségeket tekintve azok tudományos, nyelvészeti kategorizációja is folyamatosan alakul, bővül a leírt szövegtípusok rendszere. A Crystal (2001/2006) által megkülönböztetett digitális szövegtípusok leírása például munkájának két kiadását tekintve pár év alatt a blog és az azonnali üzenetváltás (instant messenger) kategóriájával egészült ki.

A különböző digitálisan közvetített üzenetekhez kapcsolódó tudás és reflexiók vizsgálatában számos további adalékkal szolgálhatna a kapcsolódó szövegtípusok hétköznapi kategorizációjának, a kommunikációs lehetőségek megnevezésének és osztályozásának vizsgálata is. Érdekes lehet például, hogy mennyire különül el a nyelvhasználók hétköznapi tudásában és kategorizációjában a csevegés (*chat*) és az azonnali üzenetküldés (*instant messenger*) lehetősége. A technikai lehetőségek hasonlósága mellett ugyanis a kommunikáció nyilvánossága tekintetében ezek jelentősen különböznek, a nyilvánosság foka pedig éppen egy olyan szociolingvisztikai változó, amely a hagyományos szóbeli és írásbeli kommunikációs formákat tekintve erőteljes hatással van a nyelvi kidolgozottság mértékére (vö. Domonkosi 2019).

Az üzenettípusok hétköznapi kategorizációját és megnevezését tekintve érdekes az a jelenség is, hogy több esetben a használt szolgáltató, applikáció nevéhez köthetően történik (pl. *MSN-üzenet*, *Facebook-üzenet*, *Snapchat*, *WhatsApp*), tehát az internetes szolgáltatások mint márkanevek (vö. Kovács 2017) a technikai lehetőségek metonimikus felidézése révén részben szövegtípus-jelölővé is válnak.

Az írásbeli üzenetváltás gyakorlataihoz kapcsolódó szövegtípusok folyamatban lévő változását, átalakulását az is jelzi, hogy a rájuk vonatkozó szokások, normák, sőt tipológiai, kategorizációs kérdéseik is igen gyakran válnak hétköznapi, spontán metadiskurzusok tárgyává is, sőt magukra a szövegre erőteljes is ún. metaműfajiság is jellemző (Giltrow 2002; Juhász 2010). A szövegtípusjellegre, az írásbeli üzenetváltás nyelvi megformálására vonatkozó hétköznapi reflexiók tipikus megvalósulása az a mém, amely az e-mail és a chat nyelvi sajátosságaira reflektál:

(3) **Chat:** *nemtom*

E-mail: *nem tudom*

Beadandó dolgozat: *nem áll rendelkezésemre elegendő információ*

Az oktató-hallgató viszonylatot tekintve a szisztematikus internetes gyűjtés során számos az írásbeli kapcsolattartásra vonatkozó, előíró, tanácsadó jellegű metaszöveget találtunk (lásd bővebben Domonkosi–Ludányi 2018). Ezek a metaszövegek általában oktatók által megfogalmazott elvárások, amelyek célja, hogy az oktató-hallgató kapcsolattartásban fenntartsák a hagyományosabb, nagyobb fokú nyelvi kidolgozottsággal, formalitással, hivatalossággal jellemezhető szokásrendet.

Az írásbeli üzenetváltáshoz kapcsolódó internetes metadiskurzusokban, tanácskérő oldalakon, fórumokon is hangsúlyosan jelen vannak a tanár-diák, hallgató-oktató viszonylat nyelvi problémái (Domonkosi–Ludányi 2018; Domonkosi 2018; Ludányi 2018), például a megfelelő köszönések, megszólítások megválasztásának nehézségei.

A (4) példában szereplő kérdés írója egy diák, aki abban kéri a fórumozók segítségét, hogy megfelelő, udvarias nyitóformulát találjon a tanárának szánt azonnali üzenethez (Messenger). Már a kérdés megfogalmazásában szereplő köszönés/megszólítás kettősség jelzi azt, hogy olyan közléshelyzetről van szó, amely az együttes, egyidejű jelenlét során zajló cselekvések sémáihoz, illetve a levélírás hagyományos normáihoz, tehát a szinkron és aszinkron cselekvések csomópontjaihoz is kapcsolódik.

A válaszadók között kibontakozó párbeszéd azt mutatja, hogy ebben a tekintetben nincs egységes norma: van olyan beszélő (Válaszadó 1), akinek a tudásában és gyakorlatában inkább a valós találkozás üdvözlő cselekvéséhez, és van olyan (Válaszadó 2), aki a egyértelműen a levelezés szokásrendjéhez kapcsolja. A metaszövegekben már a megnevezések révén is elkülönülnek az egyes szövegtípusok: a levél és az azonnali üzenetváltás (*Messenger-üzenet*) lehetőségei, a vélemények a két szövegtípus eltérő normáira jellemző nyelvi kapcsolattartási formák különbségét hangsúlyozzák. Az egyik hozzászóló érvelése (Válaszadó 3) a hétköznapi viselkedési tapasztalatokra való hivatkozást (*mindenki lazábban veszi*) az iskolában tanult nyelvi-kommunikációs ismeretek felidézésével egészíti ki, jól példázva a szövegtípus-tudatosság összetett működését:

(4) **Kérdező:** *Hogyan köszönjük a tanárnak / hogyan szólítsuk meg Messenger-üzenetben?*

Válaszadó 1: *Messenger-üzenetről beszélünk, nem levelezésről. Nincs semmilyen formai követelmény, kezdheti egyszerű csókolommal, jónapottal. Ahogy a való életben tenné.*

Válaszadó 2: *Egy levelet nem úgy kezdünk, hogy Jó napot tanárnő!, pláne nem Csókolom tanárnő! A helyes levélkezdés Kedves tanárnő! Vagy Tisztelt tanárnő! Így, felkiáltó jellel, majd új sorban nagy betűvel kezdod az új mondatot. De szerintem ezt angol vagy német órán tanultátok is, mikor az adott nyelv leveleiről volt szó, kifejezetten a magyartól való eltéréseket szokták hangsúlyozni.*

Válaszadó 3: [...] *Ha nem elég az hogy szinte mindenki lazábban veszi a messengert mint a papírra írt levelet, akkor érvelek egy kicsit az iskolai tananyag alapján, abba már csak nem tudtok belekötni. Nyelvtanórán a kommunikáció jellemzőinél megkülönböztetünk beszélt, írott és írott-beszélt szöveget. Az írott szöveg (levél) jellemzői közé tartozik a kötöttebb szóhasználat. A messengeres üzenet viszont nem ebbe hanem a 3. kategóriába tartozik. Bár írásos formájú, mégis a beszélt nyelv jellemzőit hordozza. Ergo tökéletes választás a „Csókolom Tanárnő!” is. Innentől kezdve túl van tárgyalva [...].⁵ (W1)*

Az (5) példában olvasható metadiskurzus ugyancsak az e-mail és az azonnali üzenet formai megoldásainak, stílusának különbségét tárgyalja. A szövegtípus-tudatosság tekintetében sajátos, hogy nem az üzenet szövegtípusát nevezi meg a megnyilatkozó, hanem a Facebook használatához köti az azonnali üzenetküldés gyakorlatát, feltehetően a Messenger funkcióra utalva, és nem számolva a különböző, akár nyilvános megszólalási lehetőségekkel. A kérdésből is kiolvasható az az előfeltevés, hogy a kétféle forma között különbség lehet a nyelvi szokásokat tekintve, a válasz pedig kifejtve is megerősíti ezt:

(5) **Kérdező:** *Facebookon is ugyanazok a szabályok a megszólítást illetően mint e-mailben?*

Válaszadó: *Én csak annyit írnák, hogy „Jó reggelt/napot/estét Professor/Tanár úr!”, aztán belekezdenék a mondanivalómba, esetleg utalva rá, ha már korábban beszéltetek a témáról. („Azzal kapcsolatban írok Önnek, amiről az óra után beszélünk...”). Ez Facebook, ennél jobban nem kell cifrázni. Végére se írnám oda a nevem, csak valami „előre is köszönöm!”-öt vagy hasonló befejezést, ugye attól függően, hogy miért írsz neki. (W2)*

Az (6) példában egy fórum hozzászólásait olvashatjuk, ahol a fórumtopik mellett egyúttal a szövegtípusokról szóló spontán metadiskurzus is kibontako-

⁵ A fórumszövegeket eredeti formában (helyesírással, tipográfiával, a nem sztenderd változatokat megtartva) közöljük.

zik a két megnyilatkozó eltérő nyelvi kapcsolattartási gyakorlataiból kiindulva. A SzűcsBöbe nicknevű hozzászóló ugyanis a megnyilvánulásai elején megszólítja a címzett(eket) (*Kedves Macskabarátok!, Kedves Ismeretlen!*), sőt egyes esetekben záróformulát is alkalmaz (*Üdvözlök minden cicabarátot!*). A Dulifuli nevű fórumozó először követi ezt a gyakorlatot, és ő maga is ír megszólítást, a következő hozzászólásában viszont kifejti a levelezés és fórumhozzászólás közötti különbségeket, reflektál saját nyelvi kapcsolattartási szokásaira (ti. hogy a fórumhozzászólásokban elhagyja az üdvözlő-, elköszönőformulákat).

(6) **SzűcsBöbe:**

Kedves Macskabarátok!

[...] Szeretnék most is magunkhoz venni egy cicát, de sajnálatosan nincs kire hagynunk szabadság ideje alatt. Hasonló cipőben járó ember(ek) jelentkezését várnánk, támogatnánk egymást a cicák ellátásában szükség esetén. A címem: ....@freemail.hu⁶

Dulifuli:

> A címem: ...@freemail.hu

Jó ötlet! Ha elutazunk valahová, majd e-mailben elküldjük a macskánkat erre a címre!

SzűcsBöbe:

Kedves Ismeretlen!

Látom, jó érzés gúnyt üzni a segítséget kérő emberektől. Természetesen az e-mail címemet azért írtam meg, hogy aki szeretné velem felvenni a kapcsolatot, az közvetlenebb módon megtehesse, mint egy fórumon való levelezés. Üdvözlök minden cicabarátot!

Dulifuli:

Kedves SzűcsBöbe!

Én nem az ilyen emberekből szeretnék gúnyt üzni, csak arra reagáltam, hogy a címedet emlegetted, és csak e-mail címet adtál meg, ami valóban egy lehetőség a kapcsolatfelvételre, de semmit nem árul el arról, hogy általában melyik részén szoktál tartózkodni az Univerzumnak. [...]

---

⁶ Az e-mail-címet az azonosíthatóság miatt töröltük.

Dulifuli:

Ja, még egy dolog: ami ezen a fórumon folyik, az szerintem inkább beszélgetés, mint levelezés. Ezért is nem szoktam minden hozzászóláshoz megszólítást és aláírást írni. És ugyancsak ezért nem látom be, hogy miért ne lehetne itt is megbeszélni ilyesmit. Szerintem a Fórum elbírja. Természetesen, ha valaki a részleteket már inkább e-mailben akarja megbeszélni, azt teljesen megértem, de szerintem nyugodtan lehet itt is kezdeni a kapcsolatfelvételt. Persze, nem kötelező, ez csak az én véleményem. (W3)

A (6) metadiskurzus arra is rámutat, hogy a fórum nyilvánossága, a hozzászólás cselekvése kapcsolódik egyrészt a hagyományos, akár személyes üzenetküldési gyakorlatokhoz, másrészt a hétköznapi társalgás szövegtípusához is.

Az egyes közlési formák közötti különbségekre reflektáló spontán internetes metadiskurzusok azt mutatják, hogy a szövegalakítás során előzetesen, illetve egy-egy konkrét diskurzusban is szerepe van a szövegtípus normáihoz való igazodás igényének. A vélemények közötti eltérések, a kibontakozó viták azt is jelzik, hogy az egyes új megszólalási lehetőségekhez kapcsolódó normák diszkurzívan, egyezkedés révén alakulnak. A nagyfokú eltérések mutatják a szokások jelenlegi erőteljes átalakulási folyamatait, igazolva a digitális környezetben alakuló szövegtípusok metaműfajiságát (Juhász 2010; Domonkosi 2012).

5. Összegzés

Az írásbeli üzenetváltás jelenleg is átalakulóban lévő gyakorlatai a digitális közvetítettség miatt a cselekvések szintjén látszólag egyre közelebbi kapcsolatokat mutatnak. Ezzel szemben a hivatalos viszonylatokban megmarad a hagyományosabb formai megoldások túlsúlya. Az írásbeli kapcsolattartásra vonatkozó metanyelvi reflexiók erőteljesen elkülönítik a formálisabb nyelvi megoldásokat, és a megújuló szövegtípusok egy része mutatja is a kidolgozottság és formalitás nyelvi jellemzőit.

A tanulmány a szövegtípusok kapcsolódását hálózatai jellegű viszonyoknak tekintve két, a kapcsolódások összetettségét meghatározó tényezőre mutatott rá:

1. a számítógép közvetítette írásos üzenetváltás különböző szövegtípusbeli megvalósulásai az általuk véghezvitt, egymásba fonódó társas cselekvések révén szorosan összekapcsolódnak, kiegészítik egymást és hasonlóan működnek, hálózatba rendeződő szövegtípuscsaládot alkotnak;

2. az egyes üzenetváltási változatokat hasonlóságaik ellenére hétköznapi kategorizációjuk, önálló megnevezésük (*pl. e-mail, cset, komment*) mellett – a szövegtípus-tudatosság szintjén – a hálózatosan hozzájuk kapcsolódó reflexiókban, metaszövegekben kiemelt jellemzőik is elkülönítik.

Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusait tekintve nagyon erős kapcsolódási pontokat jelentenek a levélforma hagyományos nyelvi, megformálásbeli sajátosságai, de érvényesülnek a személyes jelenlétre, szinkron kommunikációra épülő társalgás szövegtípusára jellemző nyelvi megoldások is. A hálózatoságot tekintve ez azt jelenti, hogy bár a cselekvések hálózatában azonos tevékenységhez kapcsolódnak egyes szövegtípusok megvalósulásai, az aktiválódó tudást, normákat és nyelvi, formai elvárásokat tekintve különböző, távoli csomópontokhoz is kötődnek. Az írásbeli üzenetváltás gyakorlatainak, szövegtípusainak jelenlegi átalakulása így ebben a modellben nem egyszerűen a szóbeliség vagy az online jelenlét hatásával magyarázható, hanem a cselekvések, a tudássémák és megvalósuló nyelvi, formai megoldások komplex hálózatában értelmezhető.

Források

- W1 = https://www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozosseg__szokasok-etikett__9169332-hogy-illik-a-tanaromnak-messenger-uzenetben-koszonni
W2 = https://www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozosseg__szokasok-etikett__8029444-facebookon-is-ugyanazok-a-szabalyok-a-megszolitast-illetoen-mint-e-mailben
W3 = https://forum.index.hu/Article/showArticle?na_order=&na_start=30&na_step=30&t=9051256

Hivatkozások

- Androutopoulos, Jannis – Schmidt, Gurly 2002. SMS-Kommunikation: Etnografische Gattungsanalyse am Beispiel einer Kleingruppe. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 36: 49–80.
Balázs Géza 2006. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe I. *Magyar Nyelvőr* 130: 439–456.
Balázs Géza 2007. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe II. *Magyar Nyelvőr* 131: 48–62.
Baron, Naomi N. 2013. Instant messaging. In: Herring–Stein–Virtanen (eds.): 135–162.
Bawarshi, Anis S. – Reiff, Mary Jo 2010. *Genre: An introduction to history, theory, research, and pedagogy*. West Lafayette, Indiana: Parlor Press – WAC Clearinghouse.

- Bloor, Meriel – Bloor, Thomas 1993. How economists modify proposition. In: Henderson, Willie – Dudley-Evans, Tony – Backhouse, Roger (eds.): *Economics and language*. 152–173. London – New York: Routledge.
- Crystal, David 2001/2006. *Language and the Internet*. 2nd Edition. Cambridge University Press.
- Csermely Péter 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest: Vince Kiadó.
- Csongor Béla é. n. *Legújabb és legteljesebb levelezőkönyv mindenki számára. Az élet minden viszonyai előforduló mindenféle levelek és iratok gyűjteménye*. Budapest: Révai testvérek.
- Csontos Nóra 2012. Az interperszonalitás kérdése a 19. századi levelezőkönyvekben. In: Horváthné Molnár Katalin – Sciacovelli, Antonio Donato (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe*. 215–221. MANYE 8. Budapest – Szombathely – Sopron: MANYE–NYME.
- Domonkosi Ágnes 2005. Az internet nyelvhasználatának empirikus kutatási lehetőségei. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja*. 143–158. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Domonkosi Ágnes 2012. Önstilizáció, stílusstratégia, átértékelődő stílusminták. Egy személyes blog főbb stilisztikai sajátosságai. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői*. 191–222. Budapest: ELTE.
- Domonkosi Ágnes 2018. Nyilvánosság és attitűddeixis a közösségi oldalak diskurzusaiban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 13: 2. 63–75.
- Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia 2018. Írásbeli kapcsolattartás a hallgató-oktató viszonyban: szokásrendek és problémák a nyelvi reflexiók tükrében. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae Sectio Linguistica Hungarica XLIV*. 89–107.
- Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. „További szép estét, tanárnő!” A nyelvi kapcsolattartás változása a hallgató-oktató levelezés tükrében. In: H. Tomesz Tímea (szerk.) *Generációs kérdések a kommunikációs készségfejlesztésben*. 73–89. Budapest: Hungarovox Kiadó.
- Dürscheid, Christa 2005. E-Mail – verändert sie das Schreiben? In: Siever, Torsten – Schlobinski, Peter – Runkehl, Jens (Hrsg.): *Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet*. 85–97. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Dürscheid, Christa – Frehner, Carmen 2013. Email communication. In: Herring – Stein – Virtanen (eds.): 35–54.
- Érsok Nikoletta Ágnes 2006a. Szóbeli és/vagy írásbeli a chatkommunikáció nyelve? In: Zsilinszky Éva – Érsok Nikoletta Ágnes – Slíz Mariann (szerk.): *Félúton. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. 2005. június 12.* 45–52. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Érsok Nikoletta Ágnes 2006b. Szóbeliség és/vagy írásbeliség? *Magyar Nyelvőr* 130: 165–176.
- Fónagy Zoltán 2013. Levelezés a 19. századi Magyarországon. *Történettudományi Szemle* 4: 619–637.
- Frehner, Carmen 2008. *Email – SMS – MMS. The linguistic creativity of asynchronous discourse in the new media age*. Bern – New York: Peter Lang.
- Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. Ford. Burján Monika. *Helikon* 42: 82–90.
- Giltrow, Janet 2002. Meta-genre. In: Coe, Richard – Lingard, Lorelei – Teslenko, Tatiana (eds.): *The rhetoric and ideology of genre: Strategies for stability and change*. 187–205. Cresskill, NJ: Hampton.
- Giltrow, Janet – Stein, Dieter 2009. *Genres in the Internet: issues in the theory of genre*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.

- Haan-Vis, Kirsten de – Spooren, Wilbert 2016. Informalization in Dutch journalistic subgenres over time. In: Stukker – Spooren – Steen (eds.): 137–164.
- Házi titoknok 1861. = *Legujabb és legteljesb Pesti magyar-német Házi titoknok, vagyis LEVELEZŐKÖNYV és házi ügyvéd*. Hatodik kiadás. Pest: Tipray A. Julian.
- Herring, Susan – Stein, Dieter – Virtanen, Tuija (eds.): *Pragmatics of computer-mediated communication*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hopp Lajos 1974. A magyar levélműfaj történetéből. In: Szauder József – Tarnai Andor (szerk.): *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok*. 501–566. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó.
- H. Tómesz Tímea 2020. Sportesemények a médiaszövegek hálózatában. In: Balázs Géza – Imrényi András – Simon Géza (szerk.): *Hálózatkutatás. Hálózatok a nyelvben*. 351–366. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság.
- Juhász Valéria 2010. *A blog műfaji attribútumai*. www.juhaszvaleria.hu/wp-content/uploads/2010/04/A-blog-mufaji-attributumai.pdf (Letöltve: 2019. 05. 30.)
- Klement Judit 2013. Levelező vállalkozások. A levél mint műfaj a vállalkozások hétköznapijaiban a 19. század második felében és a 20. század elején. *Történettudományi Szemle* 4: 639–655.
- Koch, Peter – Oesterreicher, Wulf 1994. Funktionale Aspekte der Schriftkultur. In: Günther, Hartmut – Ludwig, Otto (Hrsg.): *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung*. 1. 587–604. Halbband. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Kovács László 2013. *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 150. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kovács László 2017. *Márka és márkanév. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek, kihívások*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 197. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kuna Ágnes 2011. *A 16–17. századi magyar nyelvű orvosi recept szövegtipológiai és pragmatikai vizsgálata funkcionális kognitív keretben*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Kuna Ágnes 2016. Az orvosi recept mint szövegtípus a 16–17. században. A szövegtípus kognitív megközelítési lehetőségei 1. rész. *Magyar Nyelv* 112: 385–400.
- Kuna Ágnes – Simon Gábor 2017. Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban. *Magyar Nyelv* 113: 257–275.
- Lassen, Inger 2016. Making sense of a generic label: A study of genre (re)cognition among novice genre analysts. In: Stukker – Spooren – Steen (eds.): 395–426.
- Ludányi Zsófia 2018. A hallgató-oktató írásbeli kapcsolattartás nyelvi problémái internetes fórumok metadiskurzusaiban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 13: 2. 76–97.
- Martin, James Robert 1992. *English text: system and structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Miller, Carolyn R. 1984. Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech* 70: 151–167.
- Molnár Edit Katalin 2006. A műfaj tudás és tanítása. In: Józsa Krisztián (szerk.): *Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése*. 259–280. Budapest: Dinasztia Tankönyvkiadó.
- Paltridge, Brian 2006. *Discourse Analysis*. London – New York: Continuum International Publishing Group.
- Paolillo, John C. – Zelenkauskaitė, Asta 2013. Real-time chat. In: Herring – Stein – Virtanen (eds.): 109–134.

- Puschmann, Cornelius 2013. Blogging. In: Herring – Stein – Virtanen (eds.): 83–108.
- Requejo, M. Dolores Porto – Belmonte, Isabel Alonso 2016. Genres and online newspapers: Newsbites from a socio-cognitive perspective. In: Stukker – Spooren – Steen (eds.): 277–301.
- Simon Gábor 2017. Áttekintés a műfajkutatás tendenciáiról és lehetőségeiről. Útban egy kognitív szemléletű műfajelmélet felé. *Magyar Nyelv* 113: 146–166.
- Storrer, Angelika 2001. Sprachliche Besonderheiten getippter Gespräche: Sprecherwechsel und sprachliches Zeigen in der Chat-Kommunikation. In: Beißwenger, Michael (Hrsg.): *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld*. 3–24. Stuttgart: Ibidem.
- Stukker, Ninke – Spooren, Wilbert – Steen, Gerard (eds.) 2016. *Genre in language, discourse and cognition*. Berlin – Boston: Mouton de Gruyter.
- Stukker, Ninke – Spooren, Wilbert – Steen, Gerard 2016. Genre in language, discourse and cognition: introduction to the volume. In: Stukker – Spooren – Steen (eds.): 1–12.
- Swales, John M. 1990. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swales, John M. 1993. Genre and engagement. *Revue Belge de Philologie et de l'histoire* 71: 687–698.
- Szűts Zoltán 2018. *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Budapest: Wolters Kluwer Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és szövegtípus. Szövegtipológiai tanulmányok*. 64–90. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Trosborg, Anna (ed.) 2000. *Analysing professional genres*. Amsterdam: John Benjamins.
- Veszelszki Ágnes 2007. Asszem, nemtom, h +fejt7öek-e nkd az sms-röv. – avagy az sms-beli rövidítésekről. *Kommunikáció, Média, Gazdaság* 1: 29–51.
- Veszelszki Ágnes 2009. Digilektus a lektusok rendszerében. In: Illés-Molnár Márta – Kaló Zsuzsa – Klein Laura – Parapatics Andrea (szerk.): *Félúton 5. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája*. 199–215. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Veszelszki Ágnes 2013. A digilektus hatása a dialóguslevelekre. *Magyar Nyelv* 109: 435–447.
- Veszelszki Ágnes 2017. *Netnyelvészet*. Budapest: L' Harmattan Kiadó.

